

Јелена Рајић
Филолошки факултет, Београд

ПРЕВОЂЕЊЕ У СВЕТЛУ ПРАГМАЛИНГВИСТИЧКИХ ПРОУЧАВАЊА: КОМУНИКАТИВНА ФУНКЦИЈА ПРЕВОЂЕЊА

У раду настојимо сагледати превођење из перспективе прагматике и анализе дискурса, полазећи од претпоставке да се поменути активност може посматрати као аутентични комуникативни чин. Превођење, делатност стара колико и људски род, не може се свести на пуко преношење поруке са једног језика на други. Оно обухвата неколико сложених корака који од преводиоца захтевају, пре свега, разумевање одређеног језичког израза (граматика и лексика), анализу културног, друштвеног и искуственог садржаја (контекст и намера), који се налазе у основи говорног чина и, најзад, као највећи изазов, одговарајућу транспозицију свих поменутих чинилаца у један другачији језички систем, културу и идеологију.

Превод може бити веран оригиналу у погледу денотативног значења, али неће бити уверљив уколико му недостаје прагматичка еквиваленција.

Кључне речи: традуктологија, превођење, прагматика, говорни чинови, илокуциона снага исказа.

Превођење је делатност стара колико и људски род.¹ Међутим, упркос дугој историји и значају за развој цивилизације, научно интересовање за овај посебан вид стваралаштва почиње да се развија знатно касније, него бисмо могли очекивати. Заправо, прва размисљања о превођењу датирају још од антике, али први систематични и научно заснован приступ јавља се тек у другој половини XX века, са развојем традуктологије. До тог времена рефлексije и коментари иду у правцу расправе, да ли преводилац треба да остане веран оригиналу, тј. да ли да преводи дословно (*verbum pro verbo*), или да следи смисао дела. У првој фази свог развоја наука о превођењу представља део примењене и контрастивне лингвисти-

1 Антрополози и етнологи подсећају на чињеницу да је свако племе имало једног члана, који је познавао језик суседног племена и тако обављао посао „преводиоца“. Са настанком писма јавља се писмено превођење, а први текстови преведени са сумерског на акадски потичу из XVIII века пре Христа (Хуртадо Албир, 99).

ке, која у средиште истраживања ставља разлике између језика, док превод користи у функцији наставе, као средство поређења различитих језичких система.

Међутим, насупрот почетној зависности од лингвистике, традиктологија се, у другој половини XX века, развија у самосталну дисциплину, која полази од претпоставке да је превођење аутентичан комуникативни чин, и као такав, мора се проучити у светлу свих оних чинилаца, који карактеришу језичку активност у целини. То су шиљалац и прималац поруке, њихова комуникативна и когнитивна компетенција, циљ који се говорним чином жели реализовати и, коначно, различите димензије контекста (језички, ситуациони, друштвено-институционални и културно-историјски).

Укључивањем превођења у општи оквир комуникације, традиктологија неминовно постаје мултидисциплинарна област, која у свој приступ уграђује теоријске претпоставке свих оних грана које тежиште истраживања стављају на комуникативну функцију језика.

Те дисциплине се могу класификовати у три основна блока: на првом месту налазе се аналитичка филозофија и прагматика, које разматрају језичку активност као део укупне људске делатности; на другом, јављају се анализа дискурса, текстуална лингвистика и социолингвистика, које проучавају однос језика и контекста, као и институционални и интерактивни аспект комуникације (однос између говорника у оквиру конкретног комуникативног чина и однос између говорника и друштвено-културне заједнице којој припада); коначно, на трећем, срећемо се са когнитивном лингвистиком и психологијом које се баве менталним процесима који, леже у основи стицања језичке способности, емитовања и интерпретирања исказа.

Иако је свака од поменутих дисциплина дефинисала сопствени теоријски оквир и развила своје методе истраживања, заједничко им је свима схватање да је комуникација динамичан процес, деловање, којим говорник жели да утиче на стварност у складу са својим намерама и околностима. Сходно томе предмет анализе није језик као апстрактан систем знакова, независан од воље говорника, већ језик у функцији контекста, који, са своје стране укључује низ чињеница које се могу организовати у три нивоа: ситуациони (непосредно окружење), когнитивни (индивидуално искуство и знање) и друштвени (традиција и културни амбијент).

Идеја о језику као једном од видова друштвеног деловања, није нова и сеже далеко у прошлост. Почев од античких реторичара, па преко средњовековних настављача њихове традиције, до различи-

тих школа и учења у XX веку присутно је уверење да је ефектно обликован дискурс веома ефикасно средство за постизање различитих циљева. И мада је кроз векове бивала редефинисана и модификована у зависности од актуелног лингвистичког интересовања, суштина идеје и до данас је остала непромењена, што најбоље показује њена савремена артикулација у оквиру критичке анализе дискурса.

За проучавање комуникативне функције језика везују се имена многих лингвиста и филозофа, али се, сасвим извесно, о тој теми не може говорити а да се не помене Л. Витгенштајн. Идеја да се језик организује у складу са употребом, а значење конституише у процесу исказивања дала је значајан импулс будућим теоријама која проучавање језика усмеравају ка његовој комуникативној функцији.

Деценију касније, на Витгенштајново учење надовезује се Џ. Л. Остин теоријом о говорним чиновима. Познати окфордски професор полази од претпоставке да се језиком не служимо само зато да бисмо саопштавали чињенице, већ и да бисмо њиме деловали и утицали на свет око себе. Проучавајући тзв. перформативне глаголе (*Обећавам да ћу ти помоћи, Заклињем се на верности*, итд.) чије изговарање, у првом лицу једнине, служи извођењу радње, Остин запажа да сви искази, осим што имају значење, имају одређену комуникативну снагу, динамичку функцију, која комуникацију вуче напред. У том смислу најзначајније место у његовом разматрању заузима тзв. илокуциона снага исказа, будући да један исти говорни чин може, у зависности од контекста, имати различиту илокуциону снагу и интерпретирати се на различите начине; тако, на пример, постављањем питања говорник може тражити информацију, издати наредбу, упутити молбу, док се императив може разумети као савет, препорука, сугестија, др. Интерпретација, заправо, подразумева препознавање те илокуционе снаге исказа, која се разликује од буквалног значења, при чему значајну улогу имају пресупозиције, које реферирају на одређено стање ствари, са којим морају бити упознати говорник и саговорник.

Следећи основну линију Остинове теорије говорних чинова, Џ. Серл указује да се граматичка и референцијална структура исказа не подудара обавезно са комуникативним циљем који се жели њиме постићи, па тако, искази *Овде је као у њаклу* или *Хоћеш ли у биоској*, у одређеним околностима, имају значење наредбе, у првом случају, или позива, понуде и сл., у другом.

За разлику од Остина и Серла који граде своју теорију значења полазећи од намера говорника, П. Грице настоји да дефинише принципе који омогућавају ефикасну и прихватљиву конверзацију.

То ће га навести да формулише принцип кооперативности, који би се могао парафразирати на следећи начин: твој допринос нека буде такав каквог захтева прихваћена сврха или смер конверзације у коју си укључен. Овоме треба додати и четири максиме:

- квалитета: нека твој допринос буде информативан колико је потребно
- квалитета: не говори оно што сматраш нетачним
- релевантност: нека твој допринос буде релевантан и
- начина: буди јасан, избегавај двосмисленост, буди концизан.

Грице примећује да, иако су максиме једна врста неписаних правила, која регулишу конверзацију, од њих се често одступа, услед чега настају имплицатуре. Тако, као што Остин и Серл у теорији говорних чинова разликују дословно значење исказа и његову илокуциону снагу, Грице у оквиру принципа кооперативности успоставља разлику између „онога што се саопштава” и „онога што се имплицира”, што би се могло илустровати примером:

А: Хајдемо у биоскоп?

Б: Имам посла.

Саговорник не прихвата позив, али то не каже отворено, не експлицира, већ имплицира, при чему, у потпуности мења референцијалну структуру исказа. Имплицатура је значење, које говорник кодира самим чином исказивања.

За разлику од Остиновог схватања језика као средства друштвене делатности и Серловог запажања да се пропозиционална структура и илокуциона снага исказа не морају обавезно подударати, теорија релеванције (D. Sperber i D. Wilson), делом настала на Грицеовом теоријском моделу, покушава да сагледа когнитивни аспект комуникације. Према ауторима ове теорије, прагматика треба да објасни механизам који управља комуникативним чином, па у том смислу повлачи разлику између концептуалног значења (значења својственог именицама, придевима, глаголима и неким прилозима), које омогућава стварање менталних слика и прецедуралног значења (карактеристичног за предлоге, везнике, глаголске наставке), које детерминара начин на који људски ум процесуира информације добијене посредством одређене језичке јединице.

Дакле, ако је Грице конципирао појам имплицатуре и инференције, Спербер и Вилсон су, надовезујући се на његово учење отишли даље, настојећи да објасне комуникацију помоћу принципа релеванције, који, с обзиром на своју когнитивну природу, представља универзални принцип.

Теоријски и методолошки резултати, до којих се дошло проучавањем комуникативне функције језика у оквиру прагматике, значајно су допринели развоју лингвистичких дисциплина, које су тежиште језичке анализе помериле са реченице на тзв. надреченичне јединице. Текстурална лингвистика, анализа дискурса и део социолингвистике, мада свака из сопствене перспективе и у складу са својим методолошким и аналитичким поступком, полазе од заједничког начела да се језик реализује у контексту, да је део контекста и да сам ствара контекст.²

Не желећи дубље да улазимо у теоријске претпоставке прагматике и њој сродних дисциплина, покушаћемо, у наставку, да откријемо какве су консеквенце имала истраживања на том подручју, за развој традуктологије.

Ако пођемо од чињенице да је превођење комуникативни чин, онда оно укључује неколико интерпретативних задатака: прво, разумевање језичке структуре (граматике и лексике); друго, разумевање културног и искуственог света који се говорним чином или чином писменог превођења актуализује; и треће, разумевање социјално-психолошке намере пошиљаоца поруке као и препознавање семиотичке димензије текста. Најзад, свему овоме треба додати и покушај да се сви ти елементи изразе на другом језику и на одговарајући начин транспонују у други семиотички систем и културу, што, несумњиво, представља највећи изазов за преводиоца. У том смислу он мора увек имати на уму да ниједан језички израз не може бити тачна репродукција израза који се налази ван система његовог матерњег језика.

Дакле, без обзира да ли преводи књижевност, право, економију, рекламе или титлује филмове, преводилац се суочава са три димензије текста: са граматиком, језичком употребом (контекст и намера) и културом.

У првом случају мора водити рачуна да сваки језик има своја правила успостављања односа у оквиру реченице, која омогућавају говорницима да препознају одређени израз као граматичну и смиону целину. Осим тога, лексичке јединице немају увек еквива-

2 Текстурална лингвистика почиње да се развија од тренутка, када граматика и лингвистика, која се бави реченицом као основном јединицом језичке анализе, не могу да дају одговарајућа објашњења неких језичких феномена: деиксе, реда речи, елипсе и других механизма текстуралне кохезије и кохеренције.

Анализа дискурса се разликује од претходног приступа по лингвистичкој школи из које је потекла. Заправо, текстурална лингвистика се заснива из немачкој лингвистичкој традицији, док се анализа дискурса развила из Халидејеве системско-функционалне лингвистике.

Конечно, социолингвистика разматра различите аспекте односа језика и друштва.

лент нити могу да конотирају иста значења у два различита језика. Као пример може нам послужити у српском реч „антихрист“ у реченици *Ово дете је прави антихрист*. Фигуративно значење која се добија употребом поменуте именице у српском, на шпански се може превести само придевом *travieso* (‘немиран’): *Este niño es muy travieso*, при чему се губи афективна димензија речи.

У другом случају, значење језичког израза може се заснивати, независно од правила конституисања, на контексту и комуникативној намери говорника. Другим речима, граматички обрасци који у смислу денотативног значења могу бити еквиваленти, у неком другачијем контексту испољавају сасвим други смисао. Отуда преводилац анализом мора обухватити, поред граматичких категорија, и глобалну структуру исказа.

Као пример послужиће нам слободан индиректни говор, синтаксички модел који функционише само у равни дискурса:

(10) “¡Ismael y Mister Smith juntos!”, dijimos mi amigo y yo asombrados. “¡Samuel!”, exclamó mi tío aún más asombrado. Y, levantándose de la mesa, fue a abrazar a su viejo amigo. **¿Qué quería hacer en primer lugar? ¿Quería ver la casa? ¿No traía maleta? ¿Se acordaba de Obaba después de tantos años? Entonces, ¿qué? ¿Verían la casa por dentro o beberían antes un poco de vino blanco? ¿Qué había sucedido para que viniera en el coche de aquel joven...?** A mi tío se le amontonaban las preguntas, se atascaba. (Bernardo Atxaga: OBABA KOAK. Ediciones B, S. A., 1997, Barcelona, 334-335)

„Исмаел и Мистер Смит заједно!“, рекосмо мој пријатељ и ја изненађени. „Самуел“, узвикну мој ујак још зачуђенији. И, уставши од стола, оде да загрли старог пријатеља. **Шта жели прво? Да ли хоће да види кућу? Зар нема пртљаг? Сећа ли се Обабе после толико година. Онда, шта? Погледаће прво кућу или ће попити нешто? Шта се то догодило да он дође колима оног младића...?** Мој ујак је поста-вљао питање за питањем, гушио се.

Коначно, као што је показала теорија говорних чинова, језик се укључује у шири оквир друштвеног деловања и детерминисан је увек обрасцима колективног понашања, без обзира да ли су ти обрасци део стварног или симболички конституисаног света.

Литература

Carbonelli Cortés Ovidi (1999): *Traducción y Cultura*, Salamanca, Colegio de España.

- Horn, Luarence R. y Gregory Ward, eds. (2004): *The Handbook of Pragmatics*. Oxford, Blackwell.
- Hurtado Albir, Amparo (2001): *Traducción y Traductología*, Madrid, Cátedra.
- Levinson, Stephen C. (1979): *Pragmática*, Teide, Barcelona.
- López Guix, Juan Gabriel y Minett Wilkinson, J. (2006): *Manual de traducción*, Gedisa, Barcelona.
- Portolés, José (2004): *Pragmática para hispanistas*, Madrid, Síntesis.
- Reyes Graciela (1984): *La polifonía textual*, Madrid, Gredos.
- Reyes Graciela (1993): *Los procedimientos de cita: estilo directo y estilo indirecto*, Madrid, Arco/Libros.

Цитирано дело

Bernardo Atxaga: OBABAKOAK. Ediciones B, S. A., 1997, Barcelona.

Jelena Rajić

LA TRADUCCIÓN DESDE LA PERSPECTIVA DE LA PRAGMÁTICA Y DEL ÁNÁLISIS DEL DISCURSO: LA FUNCIÓN COMUNICATIVA DE LA TRADUCCIÓN

Resumen

El objetivo de este trabajo es presentar las nociones básicas que explican la traducción y ofrecer una somera reseña de las disciplinas que han influido en el desarrollo de la traductología. La traducción se explica como una actividad muy compleja, que se inscribe en el marco general de la comunicación. En consecuencia, su estudio toma en consideración la dimensión lingüística (léxico y gramática), la dimensión pragmática (uso e intención del emisor) y la dimensión semiótica (el aspecto socio-cultural). Asimismo, a la hora de traducir, el traductor debe tener presente la idea de que ninguna expresión lingüística puede ser una reproducción precisa de algo que está fuera del sistema de su lengua materna.